

ÜLKEMİZDE YANGIN TULUMBASINI İLK KEZ İMAL EDEN
GERÇEK DAVUD'UN VE BAZI TULUMBACILARIN
MEZAR TAŞLARI

Turgut Kut

İstanbul, fetihten bu yana bir hayli yangın geçirmiştir¹. Ne var ki kaynaklarımızda ilk devirlere âit yangınlar hakkında fazla bir bilgi yoktur². Ancak 17 yy. kroniklerinde yangınlara fazlaca yer verildiği görülüyor.

Tulumba kelimesi

İtalyanca «tromba» kelimesinin bozulmuş şeklidir³. Bu âleti kullanan kimseye de tulumbacı denir. 1563-67 yılları arasında yazıldığı tahmin olunan Eyyûbî'nin eserinde⁴, tulumba kelimesi su baltacı bir âlet olarak geçmektedir :

1 İstanbul'da çıkan 398 M. den 1918 yılına kadar olan yangınlara toplu bir bakış için : *Schneider*, s. 382-403. Yine fetihten 1918 yılına kadar olan yangınlar için : *Cezar*, s. 3-56. Ayrıca İstanbul'daki inşaat çeşitleri, alınan tedbirler için : *Mecelle*, 1, s. 1049-1179 ve Ahmed Refik, *X. Hicri Asırda İstanbul Hayatı*. İstanbul, 1333, s. 83-85.

2 15 ve 16. yy. yangınları ve kaynakları için bak : *Cezar*, s. 3-10.

3 Henry ve Renée Kahane - Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*. Urbana, 1958, s. 448-49.

4 *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Bölümü No. 2422 v. 49b. Ayrıca bak: Robert Anhegger, «Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman'ı», *Tarih Dergisi*. Cilt 1, sayı 1 (İstanbul, 1949) s. 119-38.

Lâğımecar idüp dollâb zâhir
Tulumbalar kuruldı yer yer âhır
Tulumbalar ile dönerdi dolâb
Çeküldükçe yenilmez idi hiç âb
Dolablarda yanardı hep fenerler
Gice gündüz hemân durmaz dönerler
Tulumlar hem tulumbalar çekerler
Olukdan suyu yabana dökerler

Evliya Çelebi de kelimeyi, gemilere dolan suyu çeken âlet anlamında kullanmış ve bir tulumbacı esnafının varlığını belirtmiştir⁵ :

«Esnâf-ı tulumbacıyân - Dükkân 7 ve neferât 80 dir. Bunlar bir gemi rahnedâr olup da içine su dolduğu vakit derûn-ı keştide bulunan suyu tulumbalar ile çeküp gemiyi gark olmakdan muhâfaza ederler. Görmeğe muhtâc acib bir sanattır».

Metinde sık kullanılan bâzı kaynakların kısaltmaları :

Asım : Küçük Çelebi-zâde İsmail Asım, *Tarih*. İstanbul, 1282.

Cezar : Mustafa Cezar, «Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar Ve Tabii Afetler», *Türk San'atı Tarihi Araştırma Ve İncelemeleri*. Cilt 1, (İstanbul, 1963) s. 3-56 dan ayrı baskı.

Mecelle : Osman Nuri (Ergin), *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. İstanbul, 1338/1922 Cilt 1.

Orhonlu : Cengiz Orhonlu, «Tulumbacı», *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt XIV, (İstanbul, 1975) s. 50-54.

Raşid : Mehmed Raşid, *Tarih*. İstanbul, 1282, Cilt, IV-V.

Schneider : Alfons M. Schneider, «Brände in Konstantinopel», *Byzantinische Zeitschrift*. Cilt 41, (Leipzig, 1941) s. 382-403.

TOEM : Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. Birinci sene, (İstanbul, 1329/1911).

Age : Adı geçen eser.

5 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*. İstanbul, 1314, Cilt 1, s. 547-48.

Tulumbacı kelimesi de 19. yy. dan itibaren mahalle tulumbacılığının etkisiyle kabadayı, bıçkın anlamına bürünüp folklorumuza girmiştir⁶.

Gerçek Davud Ağa

Hakkındaki bilgiler, genellikle uzun mezar taşı kitabelerine ve tarihlerde verilen bazı bilgilere dayanır. Davud Ağa aslen David adlı bir Fransızdır. Fransa'dan, Felemenk'e göçmüş, orada bir süre oturmuştur⁷. 1128/1715-16 yılında 10 kişilik ailesiyle İstanbul'a gelip Galata'da yerleşmiş; fakat, Merşan adlı bir cevahirici kendisini Fransız Elçisine gammazlayıp zehirletmek istemiştir. Bundan kurtulan Davud Ağa, Kaptan-ı derya Aşçı İbrahim Paşa ile gönüllü olarak Venedik Seferine gitmiş ve bu deniz savaşında hayli yararlığı dokunmuştur. Dönüşte ailesiyle birlikte, İslâmiyeti kabul edip, Davud ismini ve Gerçek lâkabını almıştır. Bir kaynakta da ismi Küçük Davud Ağa olarak geçer⁸. Ali Gerçek isimli bir oğlu da vardır⁹.

Tersane yangınından (23 R.ahır 1130/26 Mart 1718) kısa bir süre sonra meydana gelen Tüfenkhane yangınında (18 Şaban 1130/17 Temmuz 1718) ilk kez yaptığı tulumbayı kullanmıştır. Nihayet Tophane yangınında (5 R. evvel 1132/16 Ocak 1720) tulumbasının faydası anlaşılacak kadar Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından ru'ûs-ı Hümayun ile Yeniçeri Ocağına tulumbacı-başı tayin edilmiştir.

6 Reşat E. Koçu, «Tulumbacılar», *Aylık Ansiklopedi*. Cilt V, (İstanbul, 1949) s. 1678-81. Yine aynı yazarın, Tulumbacılarla dair Vasıf Hoca'nın bir destanı *Tercüman Gazetesi*, 23 Temmuz 1968; Adolf Thalasso, «Les Touloumbadjis» *Revue Illustrée*. Cilt 17, (Novembre 1902) s. 70-77. Ayrıca, *İkdam*, 3 Haziran 1918; *Yeni Gazete*. (Haftalık Mecmua), 17 Haziran 1926 ve *Son Posta*, 3 Şubat 1933 te bu konuda malzeme vardır.

7 Bu Felemenk'teki ikametini yalnız *Asım*'da geçer s. 256. Davud Ağa için ayrıca bak : *Raşid*. V, s. 306-307 ve 441; Şemdanizâde Süleyman, *Mür'it-Teudrih*. Beyazıt Devlet Kütüphanesi No. 5144, v. 328a; P.G. İncicıyan, *XVIII. Asırda İstanbul*. Tercüme ve tahşiye eden Hrand D. Andreasyan. İstanbul, 1956 s. 70. Bu kaynaklardan naklen : Josef von Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*. Hellert tercümesi. Paris, 1839 Cilt XI s. 179 ve *Mecelle*. 1, s. 1180-82.

8 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*. İstanbul, 1311 Cilt 2, s. 326.

9 *Mecelle*. 1, s. 594.

Tulumbacı Ocağı'nın Kuruluşu ve Teşkilâtı

Ocağın kuruluşu tarihinde kaynaklar arasında bir iki yıllık farklar vardır. Kuruluş için padişah fermanının çıktığı yine kaynaklardan anlaşılıyorsa da, ferman henüz elimize geçmemiştir.

Tulumbacı ocağı, mezar taşında, *Asım*¹⁰, İnciciyan¹¹'da 1132/1719-20; Şem'dânizâde¹² 1133/1720-21 tarihlerini veriyorlar. *Orhonlu*'da, 1719 yangınlarında ocak teşkilâtının henüz mevcut bulunmadığını; buna karşı ocak binasının 1722 yılında tamir edildiğini göz önünde tutup ocağın 1133/1720-21 yılında kurulmuş olabileceğini belirtir¹³.

Tulumbacı ocağı, Şehzadebaşı'nda yeniçeri kışlaları yakınında-ki acemi oğlanlarına ait odalarda kuruldu. Eski odalar denilen yeniçeri kışlası Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır¹⁴. Tulumbacılar kârhanesi ve kışlası, buradaki hamamın bitişiğindeki fodya fırınının karşısına düşmekte ve Sultan III. Ahmed'in yaptırmış olduğu binaydı¹⁵. Ocak başlangıçta yalnız kışladan ibaretti. Tulumba imâli ve tamiri için cebehâne'den yararlanılıyordu. Kışlanın 1722 yılındaki tamiri sırasında, kışla bodrumunda tulumbalara ge-

10 Age. s. 256.

11 Age. s. 70. Nakkaş Levni'nin minyatürlerini yaptığı Vehbi'nin, Sultan III. Ahmed'in oğullarının 1720 yılındaki sünnet düğünü şenliklerini anlatan *Surnâme-i Vehbi* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi A. 3593) deki geçit resminde tulumbacıların da geçtiği görülmektedir (v. 157b-158a). Ketebesini bulunmayan bu yazmanın bitirilmemiş olması, eseri tarihlendirme bakımından kesin bir sonuca götürmemekle birlikte, 1720 ile Levni'nin ölüm yılı olan 1732 arasında hazırlanmış olduğunda görüş birliği vardır. Aynı minyatürün diğer bir eşi *Surnâmenin* diğer bir nüshasında da (Aynı Kütüphane A. 3594) vardır (v. 1b-2a). Bir önceki eserden esinlenerek kopye edilen bu eser, sadrazam Damad İbrahim Paşa için aşağı yukarı aynı tarihlerde yapıldığı sanılmaktadır. *Surnâme* ve minyatürleri için bak: Esin Atıl, *Surname-i Vehbi. An Eighteenth Century Ottoman Book of Festivals*. University of Michigan, 1970. Basılmamış doktora tezi.

12 Age. v. 382a.

13 Age. s. 51.

14 A. Süheyl (Unver), «Yeniçeri Kışlaları», *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Sayı 60 (1929) s. 413-22 ve İsmail H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları. I*. Ankara, 1943 s. 53-55 ve 238-43.

15 Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, İstanbul, 1281, Cilt 1, s. 148.

rekli su için kuyu açılmış ve musluk konmuştu¹⁶. Tulumbacı-başıya ikameti için tahsis edilen tulumbacı-başı konağı da bu civardaydı. Vak'a-i Hayriye'den (1241/1826) sonra elden ele geçerek sadr-ı esbak Safvet Paşa'ya gelmişti. Daha sonra konak, Tıbhâne (Tıbbiye Mektebi) olarak kullanılmıştır¹⁷.

Davud Ağa mezar taşı kitabelerine göre: 120 akçe gündelik ile tulumbacı-başı tayin edilmiştir. Emrinde, gündelik 15 er akçe ile 50 tulumbacı neferi, gündelik 30 akçe ile bir oda başı, 26 akçe ile bir kâtip ve 60 akçe ile bir ocak kethüdası bulunuyordu. Kışlanın teşkilâtı 150 kişiye çıkarılmış ve bunların ortalarına gündelik 10 okka et ve 75 çift ekmek verilmişti. Ayrıca 90 akçe gündelik nöbetçi ta'amiyesi ve tayın ve tulumbacı-başıya gündelik 40 akçe hortum ve tulumbaların bakımı için terakki (zam) yapılmıştı. Tulumbacı neferlerinden biri cebeci tulumbacı ağası ve biri de topçu tulumbacı-başısı tayin edilmiş ve bunlara 29 akçe ile bir oda başı verilmiştir¹⁸.

Yalıköşkü civarında ayrıca, Topkapı Sarayını yangından korumak için bir tulumbacı ocağı kuruldu ve bostancı başlığına bağlandı. Bu ocağa Sultan II. Mahmud bir de mescit yaptırtmıştır¹⁹.

Yeniçeri ocağına bağlı tulumbacılar başlarına kalaylı tas (miğfer) giyiyorlar ve taslarında kaçınıcı ortaya bağlı olduklarını gösteren bir de rakam bulunuyordu. Tulumbacı-başının başına giydiği tas ise gümüşlendi²⁰. Yeniçerilerin kaldırılmasından önce, tulumbacılar yangın olmadığı zaman, başlarına büyük bir sarık, omuzlarına kartal kanat kaput giyerlerdi. Baldırları çıplak olup, yine ayaklarına çıplak olarak kırmızı yemeni giyerlerdi²¹.

1826 da yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasıyla, bu ocağa bağlı tulumbacı ocağı da kaldırıldı. Tulumba ocağında ve tulumbacı ko-

16 *Orhonlu*, s. 51.

17 Ahmed Lütfi, *Tarih*. İstanbul, 1290, Cilt 1 s. 282; Tayyazâde Ata, *Tarih-i Ata*. İstanbul, 1293, Cilt, III, s. 137.

18 *Raşid*, V, s. 442 bu tayinler burada bahsedilirse de akçelerin miktarı belirtilmemiştir; *Asım*, s. 256-57; *Orhonlu*, s. 51.

19 Hüseyin Ayvansarayî, *Age.*, Cilt I, s. 241.

20 Mouradjea d'Ohsson, *Tableau Générale de l'Empire Ottoman*. Paris, 1824 Cilt VII, s. 323-24.

21 Ahmed Lütfi, *Age.*, s. 251.

nağında bulunan bütün tulumbalar ve araçlar Serasker kapısına taşındı. Bakımlarına da Asâkir-i Mansure'de nöbetçi bulunan yüzbaşılar görevlendirildi²².

Kaynağı ve numarası verilmemiş İstanbul Kadılığının bir sicil kaydına göre²³ ocağın kuruluşu ile İstanbul'da yeni bir zenâat ve yeni bir esnaf meydana gelmiştir. O da «tulumbacı şeridi» dokuyucu esnafıdır. Davud Ağanın ölümünden sonra oğlu Ali Gerçek bu ce-maata kethüda olmuştur.

Davud Ağanın mezarının bulunuşu ve hakkındaki ilk resim ve yayınlar

TOEM de Dr. Karaço «İbrahim Müteferrika» adlı makalesini yayımlanmak üzere verince²⁴, Encümen de bu yazı üzerine İ. Müteferrika'nın mezarının aranmasını ister. Bir rivayete göre mezarın Haseki semtinde, diğer bir rivayete göre de Kasımpaşa'da olduğunu haber alır. Taşın aranması için Haseki'ye üyelerden Ahmed Tevhid Bey'i; Kasımpaşa'ya da yine üyelerden Bahriye Erkân-ı Harp Kaymakamlarından Safvet Bey'i görevlendirir. Ahmed Tevhid Bey, Haseki Kadın Hastahanesinin arka mutfak kapısı karşısındaki mezarlığı incelerken Gerçek Davud Ağa'nın ve ailesine ait bir takım mezar taşları ile birlikte bazı tulumbacı ağalarının mezar taşlarını da bulur. Safvet Bey de Kasımpaşa civarında İ. Müteferrika'nın mezar taşını bulur²⁵. Yakın yıllara kadar yerinde duran Davud Ağa'nın (Bak resim 1) ve diğerlerinin mezar taşları 1940 yılında buradan alınarak Edirnekapı Şehitliğinde özel bir hazireye nakl edildi²⁶.

Her ne kadar Ahmed Tevhid Bey'in Davud Ağa'nın ailesine ait bazı taşları bulduğu iddia ediliyorsa da bugün Şehitlikte bunların taşları yoktur.

Davud Ağa'nın mezar taşı kitabeleri ilk defa TOEM'de düz yazı şeklinde yayınlanmıştır²⁷. Fakat sandukanın sol yanındaki uzun

22 *Orhonlu*, s. 52.

23 *Mecelle*, s. 594.

24 *TOEM*, s. 178-185.

25 *TOEM*, s. 186-87.

26 *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği*. İstanbul, 1940 s. 2.

27 *TOEM*, s. 186-87.

kitabede (Resim 4) olmayan «tulumbacı ağası» cümlesi eklenmiştir (satır 26). Bir müddet sonra da kitabeyi yine düz yazı şeklinde ve hatalı şekliyle Osman Nuri Bey yayınlamıştır²⁸. Kuruluşundan, Tanzimat'a kadar İtfaiye Tarihini içine alan bir araştırmada da kitabe tanıtılmıştır²⁹.

Bu üç önemli yayından sonra bazı yayınlar varsa da burada verilen resimler silik ve okunmaz bir halde olup, kitabeler eksik veya yarım verilmiştir³⁰.

Yayımladığımız kitabeler

Yayımladığımız kitabeleri, başta Gerçek Davud'un olmak üzere kronolojik bir sıraya koyduk. Her birine bir numara verdik. Gereken yerlerde açıklamalarını dip notlarında gösterdik. Bu arada iki tane kadın taşının kitabesini verdik. Onlar da bize devrinin tulumbacı-başlıklarını vermesi bakımından önemlidir. Kitabelerdeki dil özel-

28 *Mecelle*, s. 1182-83.

29 Gönül Taşman, *1719/20 - 1839 Yılları Arasında İstanbul İtfaiye Teşkilâtı*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 1963. Basılmamış Tez Ek VI.

30 Bu yayınları kronolojik bir sırada verirsek : İtfaiye Müdürü İhsan, «İstanbul İtfaiyesi. Bidayet-i tesisinden bugüne kadar geçirdiği safahat». *İstanbul Belediye Mecmuası*, Yıl VIII, sayı, 87/15 (T. sani 1931) s. 82-87. Mezarın Haseki'deki resmi ve okunmaz kitabesi (s. 83); Haseki'deki mezarın resmi ve kitabe. *Vakit*, 15 Nisan 1931; Mezarın eski yerindeki hali ve okunmaz bir kitabe, Halit Bayrı, «İstanbul Yangınları». *İstanbul Belediye Mecmuası*. Cilt, XII, sayı 143-44 (Temmuz-Ağustos, 1936) s. 345-58, resim s. 351 de. Yine bu mecmuanın aynı yıl ve aynı sayısında, Naki Tezel, «İtfaiyenin On dördüncü Yıl Dönümü...», s. 359-65. Bu yazıda ise Gerçek Davud, Macar asıllı olarak gösterilmiştir. Ahmed Refik, «İstanbul'da ilk İtfaiye». *Yedigün Mecmuası*. Sene 1, sayı, 50 (21 Şubat 1934) s. 13-14. Bu kıymetli yazıda bizim de benzer resmini verdiğimiz bir resim var. Yazıda ayrıca : tulumbacıların yangını söndüreceklerine özellikle boş aktar dükkânlarına dalarak kendi ateşlerini söndürmek için rakı diye kezzap şişelerini içtiklerine dair kısımlar vardır. Tulumbacıların kendi ateşlerini söndürmeleri bir tarafa hakikaten kundakçılık yaptıkları da görülmüştür bunun için bak: Baron De Tott, *Memoirs*. London, 1785, Cilt 1, s. 132-35. Kitabe ayrıca düz yazı şeklinde eksik olarak *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt VIII, (1966) s. 4287-89 da yayınlanmış keza, kitabesi okunmaz bir resim ve yazı için A. Süheyl Ünver, «Bizde ilk fennî tulumbayı kuran», *Hayat Tarih Mecmuası*. Sayı 2 (Mart 1973) s. 8-10. Diğer bir yazıda da tulumbayla ilk yangın yanlış olarak 1714 yılında söndürüldüğü belirtilmiştir, Tarık Özavcı, *İstanbul ve İtfaiyesi*. 2 ci baskı. İstanbul, 1960, s. 19.

likleri devrinin dili olarak kabul edildi. Bizden önce yayınlanan kitabeler, yerlerinde kaynak verilerek gösterildi. Her taşın adresi ve boyutları ayrı ayrı verildi.

Kitabeler

No. 1 — *Gerçek Davud*. 1146/1733-34 tarihli mezarı mermer sandukalıdır. Edirnekapı Şehitliğinde İtfaiyecilere ayrılmış duvarla çevrilmiş bir hazirededir. Kitabesi nesih olup baş taşından (0.28x1.69x0.17 cm.) başlayıp sandukanın önyüzünden devam edip sol kapak taşında bitmektedir. Ayak taşı (0.18x1.40x0.17 cm.) vardır. Sol yan kapak taşı ise (0.47x1.77 cm.) dir. Baş taşının ortasındaki kitabe (0.27x0.70 cm.) dir. Bunun altındaki kitabe ise (0.56x0.45 cm.) dir. Kitabelerin satırlarına sıra numarası verirken baş taşından başlayarak sırasıyla orta ve ön sonra sol yan kitabesine geçtik ve yerlerinde bu geçişi belirttik.

Baş taşı. (Resim 2 genel görünüş), Başlığı, kalaylı tas.

- 1 — dergâh-ı âlî
- 2 — yeniçerileri tulumbacı
- 3 — başısı merhûm
- 4 — Davud Gerçek
- 5 — ruhiyçün
- 6 — fâtiha 1146

Baş taşı orta kitabe (Resim 3)

- 7 — ahlında Frengistânda
- 8 — olup kendüye hidâyet
- 9 — ve islâmile beşâret olunup on
- 10 — nefer iyâl ve evlâdıyla ârzû-yi islâm ve bin yüz
- 11 — yirmi sekizde gelüp Galata'da sâkin ve kendisini cevâhirci
- 12 — Merşan nâm frenk Françe elçisine³¹ gamz ve ahz ve tesmim murâd idüp

31 1715-16 yıllarındaki Fransız sefirleri : Önce, Pierre Puchot Marquis des Alleurs (sefaretî: 24 Nisan 1710 - 15 Eylül 1716) sonra, Jean Louis d'Usson

Baş taşı ön alt kitabe (Resim 3)

- 13 — mümkün olmayup halâsından sonra kapudan
- 14 — İbrâhim Paşayla³² hasbî Venedik seferine³³ gidüp azım
- 15 — yararlığı ve Venedik donanmasına tiz-destliğı
- 16 — ve ma'rifetiyle bin dokuz yüz altmış dört pâre
- 17 — topı cüz'i vakitte nişândan atup üzerine
- 18 — gelenin direğı sinup ve ba'zı gark olup
- 19 — mahâreti zâhir ve gelüp dîn-i muhammediye meşgûl

Lâhdin sol yüzü (Resim 4).

- 20 — ve Tersâne³⁴ önünde âfet irişüp muhterik kalyona³⁵ nazar

Marquis de Bonnac sefarete gelmiştir (sefaretî : 21 Eylül 1716 - 24 Ekim 1724). Bu iki sefaret için bak : Ludwig Bittner, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder*. Zürich, 1950, Cilt 2, s. 131.

32 Kaptan-ı derya Aşçı Hacı İbrahim Paşa. Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın kethüdasıydı, Mehmed İzzet, *Harita-i Kapudanan-ı Derya*. İstanbul, 1952, s. 87-88 ve Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-Vüzerâ*. Yay. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul, 1952, s. 44 ve 46. İki kere kaptan-ı deryalığı vardır, İsmail H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul, 1971, Cilt V, s. 205 ve 207. Kandiye valisiyken 1137/1724-25 vefat etmiş ve orada yaptırdığı mektebin haziresinde medfundur, *Asım*, s. 249; *Sicil*, 1, s. 122; *Hadika*, 1, s. 175.

33 Aşçı Hacı İbrahim Paşa ikinci kez kaptan-ı deryalığa 14 Şubat 1717 de tayin olundu. Donanmayı teslim alıp 1717 yılı Mayısında Akdeniz'e çıktı. Bozcaada ve Anadolu önlerinde Venedik donanmasıyla savaşa girdiyse de Venedik donanması kaçtı. Bu ara Belgrad kalesinin düşme haberi üzerine donanma 3 Aralık 1717 de İstanbul'a döndü, *Raşid*, IV, s. 386-87; *Asım*, s. 256. Venedik muharebeleri için ayrıca bak : Amy A. Bernady, *L'Ultima Guerra Turco-Veneziana (1714-18)*. Firenze, 1902.

34 Tersane, bugünkü Azapkapı'nın bulunduğu yerden Kasımpaşa'ya kadar olan sahildeydi. Yine bir kısmı hâla ordadır. Fazla bilgi için : Evliya Çelebi, *Seyahatname*. İstanbul, 1314, Cilt 1, s. 417-18; Mehmed Şükrü, *Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye*. İstanbul, 1306, s. 148 vd. İsmail H. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. Ankara, 1948, s. 396-99.

35 23 R. ahır 1130/26 Mart 1718 yılında Tersane'den denize yeni indirilen 53 arşın boyundaki bir kalyon, düşman sabotajcıları tarafından ateşe verilmiş. Yangın söndürülmeye çalışılırken şiddetli lodos yüzünden ateş, kalyonu yaktığı

ve tulumba icâd idüp bin yüz otuz târihinde tüfenk-hânedan³⁶ zuhûr eden harîk-ı kebirde³⁷ tulumbası

- 21 — halâs-ı Ağa kapısı³⁸ olmakda nef'i ve târih-i mezbûrda³⁹ Tophâne harikında⁴⁰ dahi nice fâ'idesi müşâhede olunduk-da bin yüz otuz iki senesinde
- 22 — Vezîr İbrâhim Paşa⁴¹ bâ-ru'ûs-ı hümâyûn yüz yirmi akçe

gibi yanındaki başka bir kalyonu da tutuşturmuştur. Yayılan ateş, Tersane'nin çingeneleer gözüne sıçramış, kereste mahzeni de ateş alarak yanmıştır. Yangın hakkında Kaymakam Paşa ve Kaptan-ı Derya Aşçı Hacı İbrahim Paşa tarafından o sırada Edirne'de bulunan Padişaha haber götürülmüş. Padişah suçlu Kaptan Paşa'da bularak azî etmiştir. Silâhtar Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusret-nâme*. Sadeleştiren, İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul, 1969, Cilt 2, Fas. 2, s. 378-79 ve *Raşid*. IV. s. 357-89.

36 Tüfenkhane, şimdiki Unkapanı Köprüsüyle Cibali İskeleyi arasına dü-ger, *Raşid*. V, s. 18; Evliya Çelebi, *Açe*, 1, s. 564. Arsasına İngilizler tarafından 1318/1900 yılında altı katlı bir soğuk hava deposu yapılmıştır. *Mecelle*. Cilt III, s. 820-21. Depo, 1328/1910 yılında yanmış ve yerine başka bir bina yapılmıştır. Osman Ergin, *Maurif Tarihi*. İstanbul, 1939, Cilt 1, s. 42-48.

37 Tüfenkhane yangını, 18 Şaban 1130/17 Temmuz 1718 gecesi saat 5 de Cibali Kapısı dışındaki Tüfenkhane'nin yanındaki bir evden çıktı. Hemen genişliyerek Ağa Kapusu önlerine geldiyse de buradaki binalara zarar vermedi. Silâhtar Fındıklı Mehmed Ağa, *Açe*. s. 380-81; *Raşid*. V, s. 18-20; *Schneider*. s. 395 ve *Cezar*. s. 347.

38 Ağa Kapısı, Yeniçeri Ağa'larının bulunduğu resmi daireye verilen ad idi. İmparatorluğun sonuna kadar Meşihat dairesi olarak kullanılan Süleymaniye'de ki ve bugünkü Müftülük binasıdır. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*. Ankara, 1965, s. 208-209. Binanın geçirdiği diğer saf-halar için bak: Ahmed Lütfü, *Tarih*, İstanbul, 1290, Cilt 1, s. 161 ve V, s. 66.

39 1130/1717-18 yılı

40 Raşid tarihinde, 1132/1719-20 yılı olayları arasında Tophane yangınla-rından bahis yoktur. Bu yılda burada iki yangın çıkmıştır. Birincisi, 5 R. evvel 1132/16 Ocak 1720 pazartesi günü Tophane'de Sultan II. Bayezit yapısı ahşap çatılı iki dökümhanenin birinden yangın çıkıp hemen bastırılmıştır. *Nusret-nâme*. 2, s. 392. Sonradan bu tesisler Sultan III. Ahmed'in emriyle yeniden yapıldı. Bu yıllara aid tamirat ve olaylar için bak: H. İpekten ve M. Özergin, «Sultan Ahmed III. Devri Hâdiselerine âid Tarih Manzûmeleri», *Tarih Dergisi*. Cilt X sayı 14, (Eylül 1959) s. 126. İkinci yangın ise, 23 Şevval 1132/23 Ağustos 1720 de Cihangir Camiinde yanık bırakılan bir mum fitilinden çıkan ateş camii ve civarını yakmıştır. *Nusret-nâme*. 2, s. 396 ve Ayvansarayî Hüseyin, *Hodikat'ül-cevami*. İstanbul, 1281, Cilt 2, s. 72.

41 Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa. Fazla bilgi için bak: M. Münir Aktepe, «Nevşehirli İbrahim Paşa», *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt IX, (1960) s. 234-39.

yevmiye ile kendüyi ser-tulumbacıyan-ı dergâh-ı âli ve yevmi on beşer akçe

- 23 — ile elli aded nefer ta'yin ve yevmi otuz akçe ile bir oda-başı ve yirmi altı akçe ile bir çavuş ve yirmi dört akçe ile bir
- 24 — çavuş yamakı ve yirmi akçe ile bir kâtib ve altmış akçe ile ocak-kethüdâlığı ve kışla bennâ ve neferâtı yüz elli ade-de tekmiil ve ortalarına
- 25 — on vukıyye⁴² lâhm ve yetmiş beş çift (nân-ı)⁴³ aziz yev-miyye ve doksan akçe yevmiyye nöbetçi ta'âmiyyesi ve ta'yin-i hortum ve tulumba için ağalığa
- 26 — yevmi kırk akçe terakki⁴⁴ ve neferinden biri Cebeci tu-lumbacı Ağası ve biri Topacı tulumbacı-başısı⁴⁵ olmuştur yirmi dokuz akçe ekmek ile odabaşı çırağ olmuştur 1146

Kitabe No 2 — *Sadık Ali Ağa*⁴⁶ (Resim 5).

1154/1741-42 tarihli ve nesih kitabeli taş Edirnekapı Şehitli-

42 Bir vukıyye bir okkadır ki 400 dirhem yapar yâni 1.2825 kg. eder Walter Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*. Leiden, 1955 s. 24 ve 36.

43 Kitabede (nân-ı) kelimesi kırıktır.

44 Terakki metinde t ile yazılmıştır. t ile yazılması gerekir.

45 Ahmed Tevhid Bey yayınladığı kitabeye *TOEM*. s. 187 fazla olarak «tulumbacı ağası» cümlesini eklemiştir. Osman Nuri Bey de bu fazlalığı aynen kitabına almıştır. *Mecelle*. s. 1183.

46 Didon adını taşıyan ilk tulumba tek hazneliydi. Sonradan yetersizliği anlaşıldığından 1737 yılında tulumbacı-başı Ali Sadık Ağa tarafından «çifte kazanlı kebir» tabir olunan iki hazneli tulumba yapılmıştır. Bunun için 27 Zilhicce 1149/28 Nisan 1737 tarihli bir vesikada: «*Tulumbacı ocağında hin-i ik-tisâde mevcûd bulunmak üzere yaptırılması ferman olunan çifte kazanlı kebir bir kut'a tulumba Ali Sâdık kulları ma'rifetiyle yaptırılıp mesârifi işbu defter mâ-cibince hisâb ve beş yüz kırk sekiz buçuk guruş ağağı varilup kusur dört yüz guruşa tezkiresi verilmek bâbında ferman devletlü sa'âdetlü sultanım hazret-lerindir*».

65856 akçeye çıkan bu sandık hakkında Ali Sadık Ağa'nın cevabı: «*Dev-letlü merhametlü sultanım hazretleri sağ olsun. Bu kulunuz tulumbacı-başı ku-lunuz olup ferman buyurulan iki hazneli ta'bir olunur kebir bakır sandıklı tulumba fermanınız üzere beher âldâi hisâb olunup, şu miktar akçeye bâliğ olmuştur. Bâki ferman Efendim sultanım hazretlerindir. Bende Ali Sadık tulumbacı-başı hâlâ*». Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi -Belediye No. 6135.

ğindedir. Yalnız baş taşı vardır (30.5x1.80 cm.). Başlığı kalaylı tas.

Baş taşı

- 1 — merhûm ve mağfûr
- 2 — tulumbacı-başı
- 3 — Sâdık Ali Ağa
- 4 — rûhuna el-fâtiha
- 5 — sene 1154

Kitabe No. 3 — *Tulumbacı-başı İbrâhim Ağa*¹⁷ (Resim 6).

1173/1759-60 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Edirnekapı Şehitliğindedir. Yalnız baş taşı vardır (0.33x1.90 cm.). Başlığı kalaylı tas.

Baş taşı

- 1 — merhûm ve mağfûr
- 2 — tulumbacı-başı
- 3 — İbrâhim Ağa rûhuna
- 4 — el-fâtiha
- 5 — sene 1173

Kitabe No. 4 — *Tulumbacı Seyyid Ahmed Ağa*. (Resim 7 ve aynı taşın tulumba detayı Resim 8).

47 Yangında yanan kebir bir tulumbayı 13 R. evvel 1168/28 Aralık 1754 tarihinde tulumbacı-başı İbrahim Ağa marifetıyla tamiri için ferman. Bu tulumba 1020 guraşa mal olmuştur. «Berâ-yi masârif-i nev-sâhte tulumbâ-i kebir berâ-yi mevcûd şüde der ocağ-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âll ki piş ezin der-vukû'-ı harik şikest ve muhterik şüde kerde be ma'rifet-i İbrâhim Ağa-yi ser-tulumba-i ocağ-ı yeniçeriyân müceddeden sâhten ve tekmlil şüden fermûde el-vâkî der sene 1168 ber müceb-i memhûr ve mûmzâ sûret-i muhâsebe-i evvel ve memhûr defter-i müfredât-ı mûmâ'ileyh ve telhîs ve fermân-ı 'âll fi 13 R. evvel 1168 ve bâ fermân-ı şerîf». Başbakanlık Arşivi. Maliyeden müdevver defter No. 3338 s. 20.

1200/1785-86 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Kasımpaşa Doymazdere mezarlığındadır¹⁸. Yalnız baş taşı vardır. (0.33x1.60 cm.). Başlığı darıdağan kavuk. Kitabede son satırın altında tulumba remzi vardır¹⁹.

Baş taşı

- 1 — hüve'l-bâkî
- 2 — bu cihân bâğına geldim
- 3 — ben mürüvvet görmedim
- 4 — derdime dermân aradım
- 5 — bir ilâcım bulmadım gençliğine
- 6 — doymayan tulumbacı
- 7 — merhûm es-Seyyid Ahmed Ağa
- 8 — rûhuna fâtiha sene 1200

Kitabe No. 4 — *Mehemmed Beşe*. (Resim 9).

1211/1796-97 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Silivrikapı dışında yol kenarında taş yığınları arasındaydı. Baş taşı (0.33x1.75 cm.). Başlık darıdağan kavuk. Kavuşun altında tulumba remzi vardır.

Baş taşı

- 1 — merhûm ve mağfûr
- 2 — Mehemmed Beşe rûhuna
- 3 — el-fâtiha
- 4 — sene 1211

Kitabe No. 5 — *Tulumbacı-başı Ali İsmail Ağa*. (Resim 10).

48 7, 14 nolu taşların yerlerini bana gösterip resimlerini çekmeme yardım eden, ayrıca kendi koleksiyonundan 1, 9, 13 ve 18 nolu taşların resimlerini bu yazıda kullanmam için bana veren İstanbul Vakıflar Md. cemanlarından sayın Nejdet İşli'ye burada teşekkür ederim.

49 Buradaki tulumba remzinin yeniçeri cemaat ve bölük remizleriyle bir ilgisi yoktur. Mesleğinin tulumbacılık olduğunu göstermektedir.

1215/1800-1801 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Edirnekapı Şehitliğindedir. Yalnız baş taşı vardır (0.35x1.45 cm.). Başlığı kalaylı tas.

Baş taşı

- 1 — hüve'l-hayyü'l-bâki
- 2 — merhûm ve mağfûr el-muhtâc
- 3 — ilâ rahmeti rabbihî'l-gafûr
- 4 — ser tulumbacıyân ocağ-ı
- 5 — yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli İsmâil
- 6 — Ağa rûhiyçün el-fâtiha
- 7 — sene 1215

Kitabe No. 6 — *Tulumbacı-başı İsmail Fennî Ağa'nın karısı Ziver Kadın.* (Resim 11).

1228/1813 tarihli kitabeye göre İsmail Fennî Ağa⁵¹ hâlâ tulumbacı-başısıdır. Taş mermer ve nesih kitabelidir. Edirnekapı Şehitliğindedir. Yalnız baş taşı (0.44x1.63 cm.) vardır.

Baş taşı

- 1 — hüve'l-hayyü'l-bâki
- 2 — hâlâ dergâh-ı âli
- 3 — tulumbacı-başısı
- 4 — İsmâil Fennî Ağa'nın
- 5 — zevcesi merhûme ve mağfûre
- 6 — Ziver Kadın rûhiyçün
- 7 — el-fâtiha. Sene 1228

Kitabe No. 7 — *Tulumbacı-başı İsmail Fennî Ağa'nın anası Habibe Hanım.* (Resim 12).

50 1228/1813 yılında tulumbacı-başısının İsmail Fennî Ağa olduğu ve vazifesi 1229/1814 yılında da devam ettiği taştan anlaşılmaktadır. Bak (Resim 12).

1229/1813-14 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Edirnekapı Şehitliğindedir. Yalnız baş taşı vardır (0.49x1.86 cm.)

Baş taşı

- 1 — hüve'l-hayyü'l-bâki
- 2 — dergâh-ı âli tulumbacı-başısı
- 3 — İsmâil Fennî Ağa'nın
- 4 — vâlidesi merhûme
- 5 — ve mağfûretü'n lehâ Habibe Hanım
- 6 — rûhiyçün el-fâtiha
- 7 — sene 1229

Kitabe No. 8 — *Tulumbacı Genç Osman.* (Resim 13).

15 C. evvel 1231/13 Nisan 1816 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Üsküdar Karacaahmed mezarlığındadır. Yalnız baş taşı (0.36x1.90 cm.) vardır. Başlık dar dağın kavuktur. Son satırın altında tulumba remzi vardır⁵¹.

Baş taşı

- 1 — hüve'l-bâki
- 2 — hey meded bulunmadı emrâzının bir çâresi

51 Tulumbacı Genç Osman'ın her ne kadar kitabede (satır 10) 37 ci cemaatin tulumbacısı olduğu yazılıysa da; buradaki tulumba remzi 37 ci cemaatin remzi değildir. Genç Osman belki bu cemaatin tulumbacısıdır. 37 ci cemaatin remzi: yeniçeri çadırının her iki tarafında çadırı tutan iplerin üzerine asılı iki beyaz bayrak ve çadırın üzerinde diğer bir beyaz bayraktır. 37 nin remzi ve diğer remzler için kaynaklar belirlidir: Comte de Marsigli, *L'Etat Militaire de l'Empire Ottoman*. La Haye, 1732, levha XX-XXII ve bir ek. Marsigli, çadırlarda bulunan bu remizlerin aslından aldığını söylerse de kaynak vermez (s. 62). 37 ci cemaatin remzi (levha XXI). Ayrıca cemaat ve bölük remizleri birbirine karışmıştır ve remizler için herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Türkçe tercümesi vardır, Kaymakam Nazmi, *Osmanlı İmparatorluğunun zukur ve terak-kisinden inhitatı zamanına kadar askeri vaziyeti*. Ankara, 1934, remizler şekil 16-19. Marsigli'nin bu karışık remizlerini bir sıraya sokarak Ahmed Cevad Paşa eserine aynen almıştır, *Tarih-i Askeri-i Osmanî. Mecmua-i Eşkal*. İstanbul, 1299, levha 6-9. (37 ci cemaatin remzi levha 6 da). Mahmud Şevket Paşa ise aynı remizleri renkli olarak çizdirip yeniden bastırmıştır. *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askerisi*. Kısım-ı evvel, birinci cilt. İstanbul, 1325. Kitabın arkasında verilen renkli levhalardaki remizlerde 29. cemaatin ve 45. bölüğün re-

- 3 — genç yaşında tekmlî imiş meğer kim va'desi
- 4 — nice rûhânî ve cismânî ile tedbîr etdiler
- 5 — gelse Lokman neylesün dolmuş ecel peymânesi
- 6 — bir melek-haslet civân idi kanmadı gençliğine
- 7 — ey felek lâyık mı taşdan olsun lânesi
- 8 — çünkü yârab doymadı kasr-ı cihânın zevkine
- 9 — merkad-i pâki ola bâğ-ı cenân kâşânesi
- 10 — otuz yedi cemâ'atin tulumbacı merhûm Genç
- 11 — Osman'ın rûhuna fâtiha. Sene fi 15 Ca. 1231

Kitabe No. 9 — *Tulumbacı Mehmed Tahir*. (Resim 14 ve 15).

3 Ramazan 1233/7 Temmuz 1818 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Kasımpaşa Doymazdere mezarlığındadır. Yalnız baş taşı (0.36x1.27 cm.) vardır. Başlık dardağan kavuktur. Tarih satırının altında yanan bir evi hortumuyla söndüren bir tulumba remzi ve 37 ci bölükten olduğu bölük (۳) kef harfi ve ayrıca rakkamla gösterilmiştir⁵².

Baş taşı

- 1 — el-hükmü lillâh
- 2 — sundı sâki-i ecel câm ile şerbeti

mizleri burada eksiktir. (37 ci cemaatin remzi levha 12 de). İsmail H. Uzunçarşılı ise, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki bir mecmuadan (TY. 3325, v. 36b-38b. Burada 1-101 ci cemaatin ve ancak 1-12 ci bölümün remizleri tarif edilmiştir) ve Nuruosmaniye Kütüphanesindeki (No. 4950, v. 31b-34b. Burada bütün cemaat ve bölüklerin remizlerinin tarifleri vardır) mecmuadan faydalanıp, yukardaki verdiğimiz kaynaklarla karşılaştırıp yayınlamıştır. *Kapıkulu Ocakları I*. Ankara, 1943, s. 294-305. (37 ci cemaat s. 297). Bu saydığımız kaynaklardaki remizleri mezar taşlarında gördüğümüz remizlerle karşılaştırdığımız zaman, birbirlerini tutmadıklarını da hatırlatmak gerekir.

52 Bu taşta da tulumba remzi olup, ayrıca kitabe No. 10 dan farklı olarak 37 ci bölükten olduğu belirtilmiştir. Halbuki 37 ci bölümün remzi de tulumba değildir. Remiz, bir yeniçeri çadırının ön kısmının üstünde kırmızı balık resmidir. Bu bölümün remzi bir üstte verdiğimiz nottaki kaynakların hepsinde, çadır üstünde kırmızı balıktır.

Bu kitabenin resmi, Hikmet Turhan Dağhoğlu tarafından, «Mezarlarımız ne halde?» *Zaman* Gazetesi 10 Eylül 1935 te yayınlanmıştır. Ama resmin altında yanlış olarak İbrahim Müteferrika'nın mezarından kalan yegâne taş olduğu belirtilmiştir. Bu yazıya, aynı gazetenin 18 Eylül 1935 tarihli sayısında Abdülkadir Erdoğan bir cevap vermiştir.

- 3 — nüş edüp oldu vücudum türâba hem-nişin
- 4 — virmeyüp bir lâhza amân eyledüm ukbâya rihleti
- 5 — geydüm o an libâs-ı dâr-ı bakâ hırkası
- 6 — emr-i fermân böyle imiş çâre ne şud
- 7 — râzıyım kazâya bu-imiş takdîrim ezeli
- 8 — şu fenâdan nâ-murâd gitdiğim yeter âh Şefikâ
- 9 — yârab kıl mağfîret eyle kerem sen Mehmed Tâhir'e
- 10 — Allah rahmet ver hemân zû'l-atâsın Kundakçı
- 11 — Sa'îd Ağa'nın oğlu Mehmed Tâhir rûhuna fâtiha.

Sene 3 N. 1233

K 37

Kitabe No. 10 — *Tulumbacı ustalarından İsmail* (Resim 16-17).

1236/1820-21 tarihli mermer ve harekeli nesih kitabeli taş Üsküdar Karacaahmed mezarlığındadır. Fesli baş taşı (0.42x1.67 cm.) dir. Kitabenin baş tarafında tulumba remzi vardır.

Baş taşı

- 1 — âh mine'l-mevt
- 2 — mâbeyn-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne
- 3 — tulumbacı ustalarından
- 4 — Hocapaşa'lı Kalaycı Mehmed
- 5 — Usta'nın mahdûmu el-Hâc
- 6 — İsmâil Usta'nın rûhiyçün
- 7 — el-fâtiha. Sene 1236

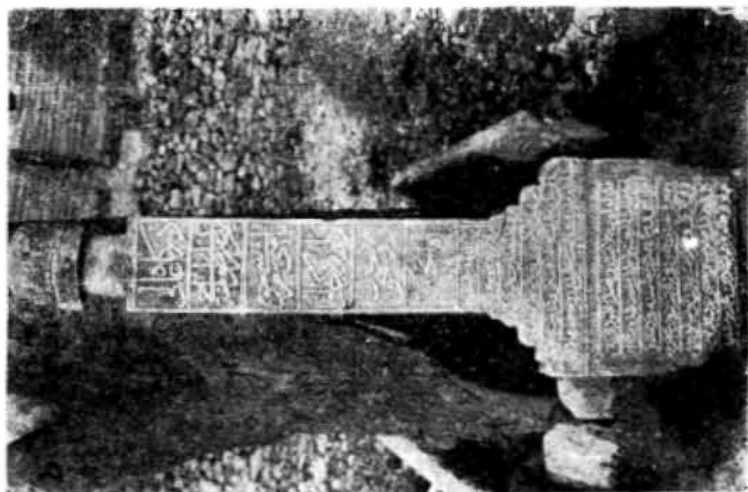
Kitabe No. 11 — *Tulumbacılar Oda-başısı Osman*. (Resim 18).

25 Şaban 1239/25 Nisan 1824 tarihli mermer ve nesih kitabeli taş Edirnekapı Mısır tarlası mezarlığındadır. Yalnız baş taşı (0.26x1.35 cm.) vardır. Başlık kalaylı tas'a benzemektedir.

Baş taşı

- 1 — Sultan Mehmed türbedârı

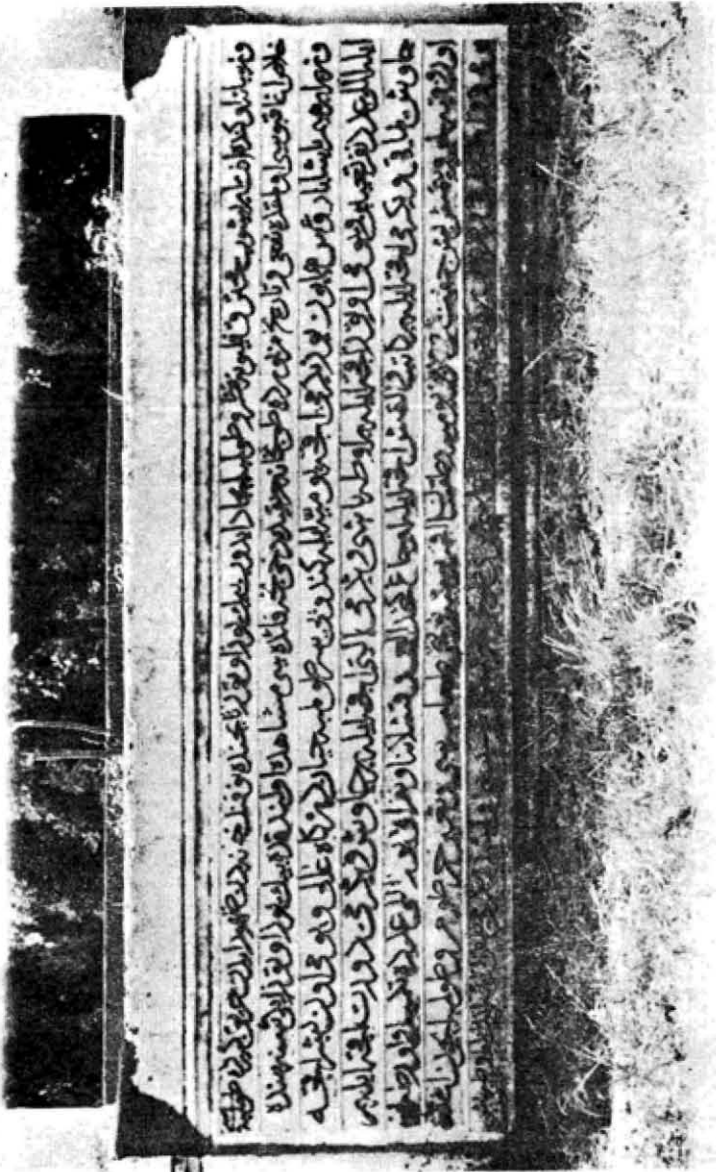
- 2 — Hâcî Hüseyin Efendi'nin hemşire-
- 3 — zâdesi tulumbacılar
- 4 — odabaşısı Hallâclar kethüdâsı
- 5 — Osman odabaşısı rûhuna fâtiha
fî sene 25 Ş. 1239

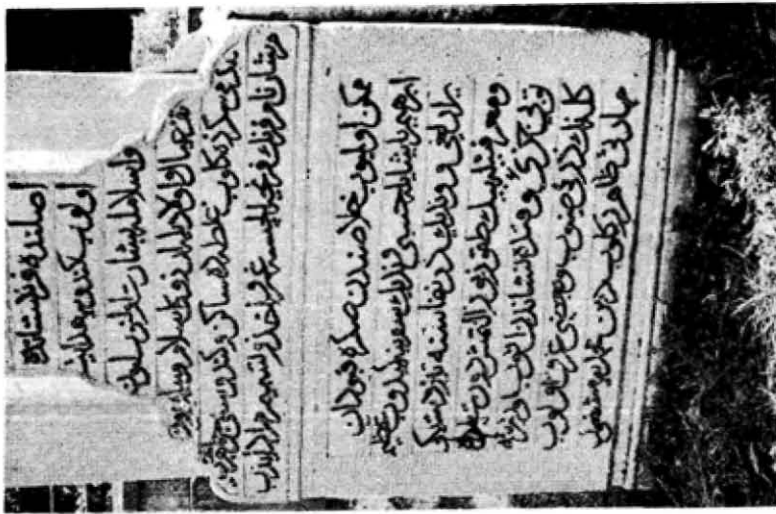
Resim nr. 1.

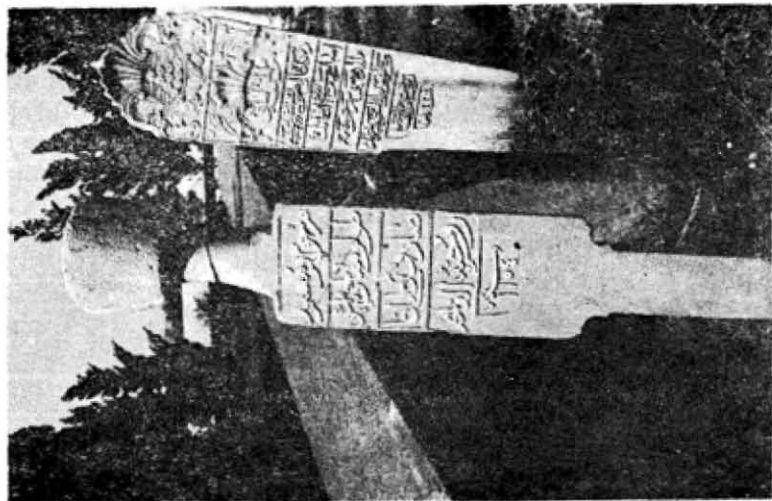
Resim nr. 2.

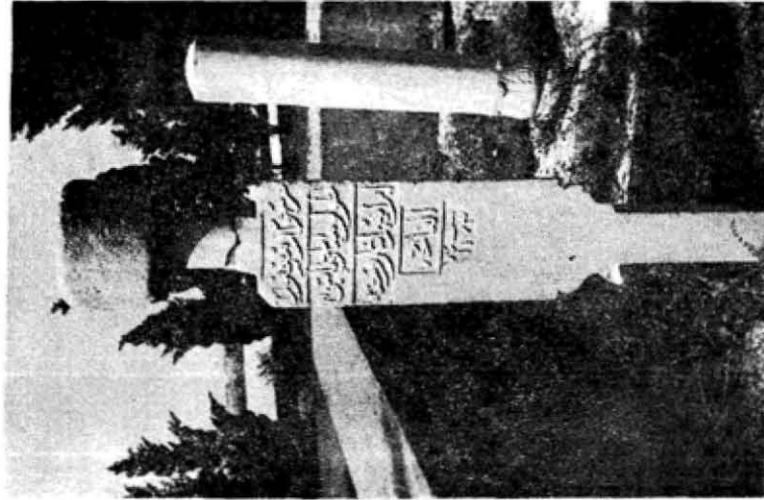
Resim nr. 4.

Resim nr. 3.

Resim nr. 5.

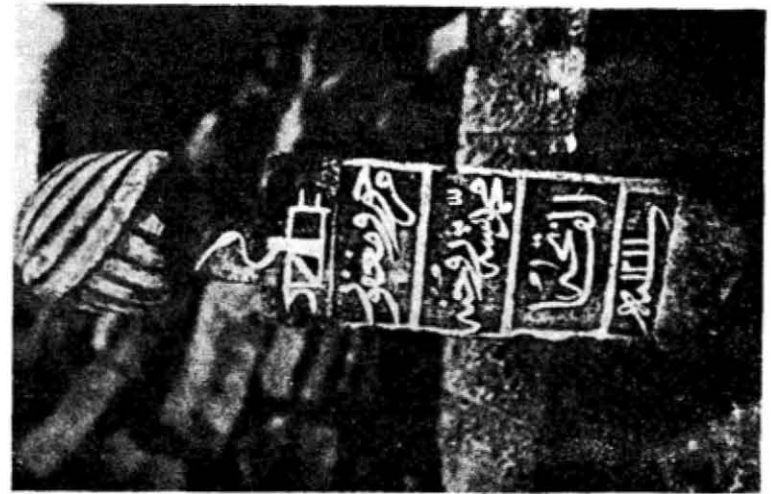
Resim nr. 6.

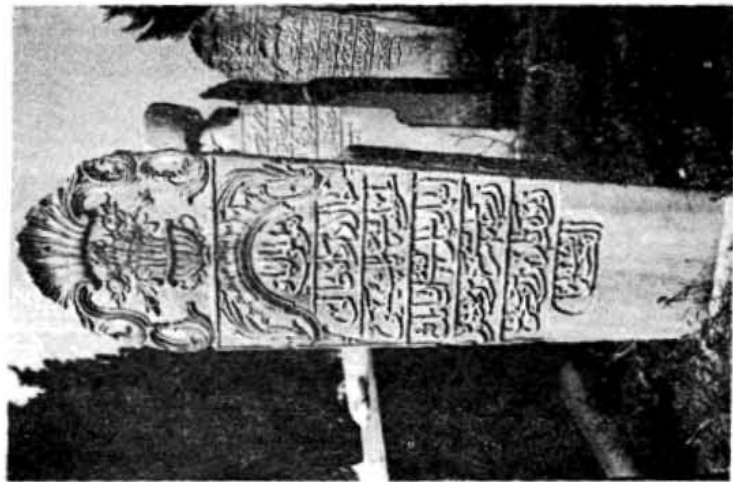
Resim nr. 7.

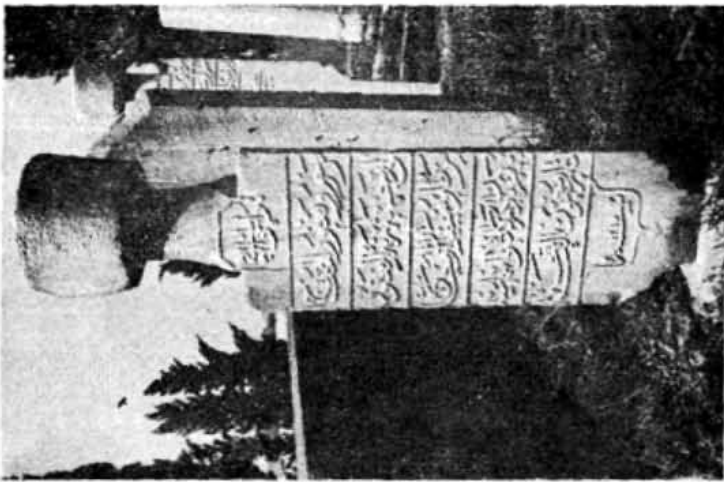
Resim nr. 8.

Resim nr. 9.

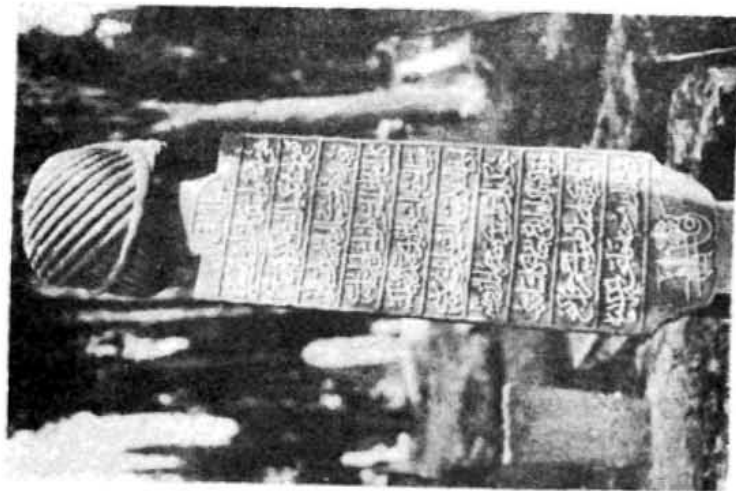
Resim nr. 10.

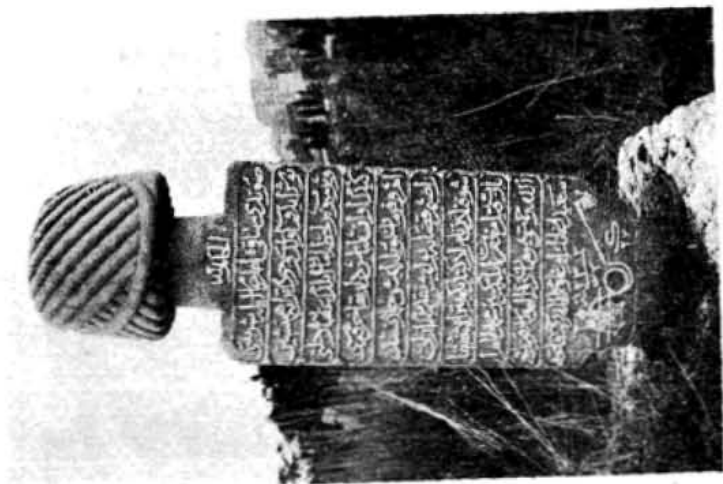
Resim nr. 11.

Resim nr. 12.

Resim nr. 13.

Resim nr. 14.

Resim nr. 15.

Resim nr. 16.

Resim nr. 18.

Resim nr. 17.